

a bányászati, minerológiai terminusok erdejében nem hagyják elveszni a tájékozatlan bölcsészeket. Ugyanakkor az olvasóra mikrofilológiai adatok tömegét zúdítyják, valamint olyan személyek adatait közlik, olyan kulturális utalásokat magyaráznak meg, melyek – a kötet várható olvasói köre számára – teljesen evidensek. Talán célszerűbb lett volna a filológiai és az ismereti lábjegyzetek külön jelölése vagy előbbieik végjegyzet formában való elválasztása.

A könyvészetileg és nyelvileg is igényes kötet minden apró kifogás ellenére rendkívül értékes

munka, mely egy látszólag periferikus európai régió látszólag érdektelen szövegei alapján jut el központi kérdésekhez az utazás- és turizmustörténet tekintetében. A következtetések végig összhangban maradnak a vizsgált anyaggal, a források használata szemléletes, a könyv szerves egészet alkot: az olvasó a szerzőben biztos kalauzra talál, ha vállalkozik rá, hogy képzeletben útra keljen „a feledhetetlen magyar Schweicz magas havasai s mélységei aknáí közé”.

Bakos Áron

Margináliák és marginalizáltak: a magyar női teológia nagykorúsodása

Vörös Éva: Kötényes teológia. Esszék és tanulmányok. Második, javított és bővített kiadás. Exit Kiadó, Kvár 2016. 268 old.

A budapesti születésű Vörös Éva, teológus, mentálhigiénés szakember és pedagógus, több mint egy évtizede Erdélyben él. 1996–1999 között egy Biharkeresztes közelében fekvő kis falu önálló lelkeseként szolgált, majd 2004. december 5-e után úgy döntött, hogy áttelepül Erdélybe. Az első, 2006-ban megjelent, *Lélekszirom* című kötetében ezt írta: „Először csak a belső szobámnak írogattam – leginkább szövegvezérelten, a nyitott Biblia margójára...”

Második kötete, az először 2015 nyarán megjelent *Kötényes teológia* új kiadása, öt korábbi méltatás hosszabb-rövidebb szövegrészletével (o. n.), az egyik méltató, dr. Szűcs Ferenc professor emeritus *Női teológia. Elméletben és gyakorlatban* című ajánlásával (11–12.), valamint dr. Szathmáry Sándor teológiai professzor második kiadáshoz írt előszavával (13–14.) jelent meg. Mind a méltatásrészletek, mind az ajánlás és az előszó, a könyv egységét és hiánypótló jellegét, szerteágazó tematikáját, a több műfajt felölelő szövegek tartalmi mélységét és magas

színvonalát, izgalmas és szórakoztató nyelvezetét, valamint megtorpanásra, ugyanakkor továbbgondolásra készítő jellegét hangsúlyozzák. Az először a zalaegerszegi Pannon Írók Társaságának, majd a kolozsvári Exit Kiadó gondozásában megjelent kiadvány keresettségét mintegy az első megjelenés és az újrakiadás közötti időintervallum rövidsége nyomatékosítja.

A jelenleg Kolozsvár mellett élő és a harmadik kötetén dolgozó Szerző szerint: „írásaim jobbra a hétköznapi spiritualitásáról, transzcendenciájáról szólnak” (*Önéletrajz*, 2018; kézirat). Erre utal a kötet címbe öntudatosan beemelt hétköznapi *kötény* is. A profán ruhadarab használatának biblikusan szakrális előképe az a krisztusi magatartás, amikor Jézus „egy kendőt vévén, körülköté magát” (Jn 13,4), és megmossa a tanítványok lábát. A nagycsütörtöki lábmosást megbízatásként és szakramentálisan értelmezve, az isteni kegyelem közvetítésére való elköteleződés jeleként felkötött kötény ma is a mindennapi

Czegényi Dóra (1974) – néprajzkutató, egyetemi adjunktus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, czegenyidora@yahoo.com

szolgálat szimbóluma. Ez és nem kevesebb Vörös Éva vállalása is.

Teológiai tanulmányait 1980-ban szülővárosában, Budapesten fejezte be, mentálhigiéné szakemberré Debrecenben vált (1996), vallásanári diplomát a Károli Gáspár Református Egyetemen szerzett (1999). Külföldi tanulmányokat angol nyelvterületen Cambridge-ben, Walesben (1983–84) és Chicagóban (1992), német nyelvterületen pedig Tübingenben (2010–12) és Heidelbergben (2013) folytatott. Lelkészi szolgálatot a főváros és környéke gyülekezeteiben és diakóniai intézményeiben végzett, Debrecenben öregotthont vezetett, de tanított gimnáziumban, főiskolán és egyetemen is. Közben egyházi, olykor világi folyóiratokban publikált, egy ideig a Reformátusok Lapja külső munkatársa, ugyanakkor a Kutató Teológusnők Európai Egyesületének (European Society of Women in Theological Research, ESWTR) és más ökumenikus, emberjogi szervezeteknek is tagja volt. Írásban rögzített önbesorolása szerint: „azok közé tartozom, akit megszólítanak a határhelyzetek, a marginalizáltak” (*Önéletrajz*, 2018).

Második kötetének alcíme – *Esszék és tanulmányok* – a négy fejezetre tagolt gyűjteményben fellelhető huszonöt írás műfaji besorolását egyértelműsíti. A kötetbe gyűjtött, korábban magyar, esetenként angol nyelven is megjelent tanulmányok mellett hosszabb-rövidebb cikk, ígehirdetés és midrás, előadás és meditációsözveg, esetismertetés és munkanaplórészlet, valláspedagógiai és pszichoterápiás beszámoló, levél, mese, belső monológ és fiktív párbeszéd olvasható. Az 1985 és 2014 között elhangzott és/vagy leírt mondanivaló kötetbe szerkesztésekor a fentebb felsoroltak három tartalmi tömbbe, és egy – feltehetően, nem véletlenül – fejezetként elkülönített, *Zárszó helyett* című részegységbe rendeződtek. A kötettagolásban nem a kronológia, hanem a közzétett szövegek indítatása, valamint az általuk tematizáltak bizonyultak meghatározónak.

A főcím által megelőlegezett és a szerzői ajánlás – „Édesanyámnak ajánlom a kötetet, / aki nemcsak az életet, de a hitet is / továbbörökítette bennem” – sorai alapján előrevetített egyirányú – nőíró, női (teológus)

író → nőolvasó(k), női (teológus) olvasó(k) – kommunikációt illetően, már az első fejezet felfedi, hogy a megosztottak legalább annyira szólnak nőkről és férfiakról, mint nőknek és férfiaknak.

A szakralitás női változatai. A fekete papi palást és a virágos kötény konfliktusa című első fejezetben közzétett négy korábbi szaktanulmány és egy cikk a nők egyházi szolgálatának alakulás- és hatástörténetét tematizálja. A túlnyomórészt teológiatörténeti jellegű szövegek a nőkre mint teológiai kisebbségre irányítják az olvasó figyelmét. Az anonimitásuk okait fürkésző és a kirekesztettség (*outsiderség*) formáit adató, értelmező református lelkész nő azonban, beavatotként (*insiderként*) nem a női spiritualitás marginalizáltságának méltánytalanságát hangsúlyozza.

Értelemszerűen szubjektív olvasatomban – miközben az ezredforduló sokszínű társadalmi-kulturális szövegkörnyezetében egyre markánsabban megfogalmazódó *női kérdések* mentén a *nőkérdés* ugyan állandósulni látszik, ám egy célravezetőnek minősülő, asszertív tárgyalástechnika következetes alkalmazása már kevésbé – Vörös Éva nőként és teológusként is azon kivételek egyike, aki a tudatosan alkalmazott kérdések nyíltságával és határozottságával az érdekvényesítő kommunikációt példaértékűen modellezi és gyakorolja. Mint írja: „[...] a mi mulasztásunk, hogy a magyarországi női teológia nem jutott el az írásbeliségig. [...] Talán az is a hiányosságaink közé tartozik, hogy a lelkész nőeknek még nincs történettudatuk, az a fajta öntudat, ami archiválja az eseményeket, azt a nyelvezetet, amellyel a témát tárgyalják, mert tudja, ami velük történik, az része az egyháztörténelemnek.” (30. old.) Talán az éppen ezen *felismerés* és *belátás* jegyében fogant szövegekben mind a történetiség, mind a kontextualizálás elve érvényesül. Így a református (pl. a pápai, a sárospataki, a kolozsvári, a debreceni és a budapesti) teológiák évkönyveinek forrásértékét is visszaigazoló Szerző egyháztörténeti jelentőségű adatsorokkal alátámasztott állítása, miszerint „Az emberi szellem fellegvárjai közül a teológia bizonyul a nők számára a legbevehetetlenebbnek. Ezek a kapuk nyílnak meg a legnehezebben, itt tartja magát a legkikezdetlenebbül

az a téveszme, miszerint a teológia férfügy, férfitudomány.” (17.), nem is feminista, nem is férfi- vagy egyházellenes kötetnyitó bekezdés, hanem egy sommás ténymegállapítás. (A nemzetközi női teológiában is jártas Szerző egyébként a feminizmust egyfajta „szólamprobaként” értelmezi, és a mozgalom hordalékának tekintett szélsőséges feminizmustól elhatárolódik; lásd pl. 26. old.)

Ebben az intézményi kapuk előtt álló, anonim teológusnők lesújtó panorámáját, ugyanakkor a nevesített, nagy elődök arcképcsarnokát is kirajzoló fejezetben a Pilder Mária (1888–1966) diakonissza és pedagógus teológiai felkészültségét, fordítói tevékenységét, a Hermann Kutter svájci teológussal folytatott levelezését, a filmgyári létráról 1944-ben leszállított divattervező és miniszterfeleség, Zsindelyné Tüdös Klárával (1895–1980) végzett közös egyházi munkáját méltató tanulmány mellett egy, a Juhász Zsófia (1928–1990) alternatív, ún. „fehérköpenyes papság”-át ismertető írás is szerepel, de az olvasó a többnyire „tömlő-biztos változatban” (28.) megnyilvánuló női teológiát illetően is tájékozódhat. A *Wass Albert Funtineli boszorkány* című regényének „betúnarkotikumának” (37.) hatására született – a posztmodern spiritualitás női arcára is rávilágító – fejezetzáró tanulmány, az irodalmi szövegvilág kontextusában kirajzolódó női főhős (Nuca) pappal vívott harcát a spirituális nagykorúság és a szabályozott vallásosság összecsapásaként értelmezi: „A pap így inti Nucát: – Az Istennek hagyj békét! Nem tudod, mi az, hát hallgass.” (idézi 43. old.)

És valóban, a női hallgatást illetően az egyik legtöbbet hivatkozott bibliai szövegrészlet is ekként int: „A ti asszonyaitok hallgassanak a gyülekezetekben, mert nincsen megengedve nekik, hogy szóljanak [...] mert éktelen dolog asszonynak szólni a gyülekezetben.” (1Kor 14,34–35). Ám a Bibliában, amelyet valószínűleg (kizárólag) férfiak írtak és szerkesztettek egybe, és amelyet jómagam nőként, de nem ritkán néprajzkutatóként is csak magyar, illetve olykor román nyelvű fordításban olvasok, ez áll: „Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfivá és asszonnyá teremté őket. / És megáldá Isten őket.” (1Móz 1,27). A Biblia antropológiája

szerint tehát a férfi és a nő egyaránt Isten képére teremtett, és mindkettő megáldott. (Ha valaki Éva, a bibliai őszanya bűnbeesése miatt aggályoskodna, az újszövetségi tanítás értelmében a Krisztus kereszthalálakor ártatlanul kiontott vér mindenkit, így a nőket is megtisztított minden bűntől.) Ami a női hallgatásra intő újszövetségi forrást illeti, talán a Pál apostolnak tulajdonított levél egy másik, közvetlenül a tilalmat megfogalmazó szövegrészletet követő sorát is célszerűnek bizonyulhat felidézni: „Avagy ti töletek származott-é az Isten beszéde, avagy csak hozzátok jutott el?” (1Kor, 14,36). Azt pedig, hogy a krisztusi példakövetésben jeleskedő Pál apostolnak, akinek keze által „nem közönséges csodákat cselekszik vala az Isten [...]”, egykor szerfelett népszerűsítő kötényei is voltak – „Annyira, hogy a betegekhez is elvívék az ő testéről a keszkenőket, vagy kötényeket, és eltávoznak azoktól a betegségek, és a gonosz lelkek kimenének belőlök” (ApCsel 19,11–12.) –, szintúgy itt vélem említésre méltónak.

Mivelhogy a református egyházban az 1980-as évek elejétől nők is működhetnek teljes jogú papként, Vörös Éva kötetének második fejezetében – *Kötényes írásmagyarázat* cím alatt – két meditáció- és hét igehirdetés-szöveg olvasható. Az Avilai Szent Teréznek tulajdonított ima (a Szerző által németből magyarított) szövegváltozatával nyitó fejezet sajtóságos női hangot szövegezt meg: „Fazekak és serpenyők Ura, megengeded, hogy az emelkedett lelkiállapot helyett pusztán a fáradtságomat kínáljam fel?” (53.) Az első írásmagyarázat sem véletlenül alapoz a Jézust vendégül látó testvérpár, a Márta és Mária történetét elmesélő bibliai szövegrészletre, amelyben Mária a *kötényes tanítvány*, „ki is Jézus lábainál leülvén, hallgatja vala az ő beszédét” (Lk 10,39). Ennek a konyhát és a teológiát, a tevékenykedőt és az elmélkedőt, a hétköznapit és a rituálist, a profánt és a szakralist ötvöző női magatartásmodellnek az ismételt hangsúlyozása arra figyelmeztet: ez Vörös Éva „ars poetica”ja is. (Aki a Szerző konyhai kötetének létezésére felől is meg szeretne győződni, ajánlom figyelmébe az Agnus rádió és a Szabadság napilap közös rovataként olvasható Házaló Fazék itt elérhető cikkét: <http://>

blog.agnusradio.ro/2014/05/hazalo-fazek-voros-eva-almatoria-sutes.html.)

A teológiát „Istenről való beszéd”-ként értelmező, saját szakmai nagykorúsodását a nyugati női teológusoknak tulajdonító Szerző (lásd 27. old.) igemagyarázatai – pl. *A tékozló lány története* (Jn 8,1–11) vagy *A szégyen* (Ruth 3,1–4) – már címükben a női látószögről árulkodnak. A nők szentírásban beazonosított jelenlétét, jelentőségét és szerepét taglaló írások közül az egyik legfigyelemreméltóbb a Magdalai Mária alakját „az apostolok apostola”-ként (Jn 20,1–18) láttató, értelmező szöveg. Ennek utolsó és egyben fejezetzáró mondata – ti. „megíratott okulásunkra az apostolnő-paradigma.” (80.) – egy olyan részletet emel ki, amely a hagyományos, így értelemszerűen férfidominanciájú teológia figyelmét elkerülte, ezáltal újszerű bibliaolvasatok lehetőségét hangsúlyozza.

A kötet harmadik és legterjedelmesebb fejezetében (81–257.) a nők társadalmi és egyházi szerepvállalásai az interdiszciplinaritás jegyében és az emberélet fordulópontjain (a születéstől a halálig) átviteltetve kerülnek tárgyalásra. A „*Bevetésben*”. *Női teológia a terepen* cím alatt olvasható tanulmányok, eset-, módszer-, könyv- és nézetismertetések a Szerző sokrétű képzettségének és szakmai tevékenységének lenyomatai. A minden generációra kiterjedő figyelemről tanúskodó kilenc írás Vörös Éva egyéni terepmódszerét is körvonalazza: a rég ismert és máig járhatóan bizonyult, ugyanakkor a legújabb és alternatív megoldást nyújtó terepcsapásokat illetően is tájékozottnak lenni, de ha szükségesnek bizonyul, improvizálni és/vagy újakat vágni, kiépíteni. A Hanna Strack, német protestáns lelkesítő könyve alapján a születés-teológiáról értekező, az óvodások körében tapasztaltakat valláspedagógiai életképekként felviláglató és azok mentálhigiénés olvasatát nyújtó, a Soli Deo Gloria Szövetség munkáját ifjúsági adatok alapján áttekintő, a kegyesség szó háttérbe szorulásának okaira rákérdező, a posztmodern kor vallási anyanyelvét a spirituális többnyelvűséggel is összevető Vörös Éva lankadatlan érdeklődéssel fordul újabb sorok és sorsok, újabb kérdések és válaszlehetőségek felé. A dr. Pető Csilla klinikai szakpszichológussal és pszichoterapeutával együtt gyászolók számára

szervezett csoportterápia során meg- és átélteket adató (egyéni) munkanaplórészletek társszerzőként való közreadása egyrészt szakmai bátorság- és ösztönöségetalont képvisel, másrészt lehetséges együttműködésekre inspirál. Egy 16. és egy 20. századi, az *ars moriendi* tárgykörében íródott könyv méltatását és hasznosíthatóságának latolgatását követően, az erőszak kultúrája kapcsán az erőszakmentes konfliktuskezelést „járatlan kiút”-ként tárgyaló (legkorábbi, 1985-ös) írás után, a fejezet legvégére egy, a múltnak címzett, rendhagyó levél is beválogatódott, amelyet a Szerző hat éves önmagának írt. Amint azt a saját veszteségfeldolgozása kapcsán – a Bert Hellinger (sz. 1925), egykori katolikus szerzetes által kidolgozott pszichoterápiás módszert alkalmazó – Vörös Éva gyermekkori önmagához írta: „a beszélgetést nem tudom befejezni, csak abbahagyni”. (254.)

A kötet utolsó, két ugyancsak rendhagyó hangvételű rövid írást közlétező részegysége sem a lezárást nyomatékositja. Az Európa két lányáról – Nyugatról és Keletről – szőtt „sorsmese” *happy endjét* az első olvasásra akár provokatívnak is minősíthető, *A Mindenható túsarkában* (*midrás*) című követi. Ez a látszólag pajkos szöveg nem más, mint „egy magát teológusnak valló fehérnép” (264.) és a Mindenható egy lehetséges párbeszédének átirata. S mivel a könyv nem az íróvesszők korában, így nem is ’íróvessző’-vel (< lat. *stylus*) íródott, a hajdani írószköz helyett, amelynek lapos végét a hibák elsimitására használták, a Szerző sem véletlenül emelte be a kötet legvégére és az érdeklődés homlokterébe a túsarkot (< ol. *stiletto* ’gyílok, tör’). A női lábbeli sajátos nyomvonalának a maximális magasság emelésével és követésével mintegy a női spiritualitás üdeségét is felvillantja. Azt az évődően *évai* humort, amellyel Juhász Zsófia a hétköznapi rutinmunkája közepette (pl. egy beteg tisztába tevésénél) el-elismételte, hogy: „Ilyenkor fog az angyalok plajbásza” (31.), vagy amikor az Úr szájába adott „Hú, a Mindenségit!” (264.) felkiáltást követően a kötetzáró második is elhangzik: „nőnek lenni olyan jó!”

Czégényi Dóra